

HUR MÅR JAG? – OM PSYKOLOGISERAD KRISTEN TRO

Johannes Hellberg

I traditionell evangelisk förkunnelse har en oro över den egna frälsningsvissheten parerats med betoning av mera objektiva förhållanden som Kristi fullbordade verk på korset. Hur skall man då se på och förhålla sig till mera subjektiva moment som sina egna känslor? Skall de ges någon uppmärksamhet? Är det alls en relevant fråga: Hur mår jag?

”TACK JAG MÅR BRA”, svarar vi med munnen även om det inte är sant och kroppsspråket säger något annat. Frågan om hur vi mår och vilka känslor vi har är aktuell och gör sig ständigt påmind. Vilken roll känslorna spelar i kristenlivet är en återkommande fråga, inte bara i enskild själavård, utan också i öppna samtal, förkunnelse och föredrag. För många av oss bränner det till lite extra när känslorna kommer på tal. Varför då? Det pekar i så fall på ett behov av att belysa dessa frågor mer utifrån Guds ord och föra ett samtal om dem. Denna artikel kan förhoppningsvis stimulera till ett utökat samtal om känslornas plats i tro och teologi.

Utmaningen

Kristenheten står ofta inför olika utmaningar och i vår tid är en av dem att kristendomen tenderar att bli antingen psykologiserad eller intellektualiserad. Med *psykologiserad kristen tro* menar jag en tro som tar sin utgångspunkt i och styrs av psykologiska och känslomässiga kriterier. Det personliga välbefinnandet görs till ett sanningskriterium, medvetet eller omedvetet. Med *intellektualiserad tro* avses en tro som på motsvarande sätt styrs av förnuft, filosofi och logik. Det är lätt att hitta exempel på dessa tendenser i vår samtid. De kristna förlagen i Sverige har aldrig gett ut så mycket böcker på själavårds- och psykologitemat som nu. Samtidigt är frågor som kräver grundläggande

apologetisk behandling aktuella i den teologiska debatten i vårt land. Just apologetiken dominerar i dag av teologer som hör hemma i reformerta kyrkor och som ofta är filosofiskt skolade, något som gärna leder till en intellektualiserande tendens. Åt vilket håll man dras som enskild individ beror på personlighet och miljö. Jag vill inte underkänna någons tro eller spiritualitet, utan bara föra fram några tankar med anledning av denna iakttagelse. De förmedlas utifrån Bibeln och kyrkohistorien utan anspråk på att vara vare sig fullständiga eller slutgiltiga. Förhoppningsvis kan de leda till ett samtal om dessa viktiga frågor.

Historik

Vill man se den psykologiserande trenden i ett större perspektiv är det omöjligt att bortse från upplysningstidens påverkan på teologin. Man kan här notera fyra viktiga perspektivförskjutningar som teologin underkastats.

1. Teologin ställs i ett beroendeförhållande till filosofi och förnuftsresonemang i motsats till den tidigare dominerande inställningen att förnuftet skulle ställas under Skriftens vittnesbörd.
2. Teologin moraliseras och sedligheten uppfattas som kristendomens främsta ärende.
3. Religionen individualiseras på grund av föreställningen att religionen främst bygger på principer nedlagda i människan.
4. Teologin ”humaniseras”, dvs fogas in i en antropocentrisk (människocentrerad) ram. Teologin ska främja den mänskliga nyttan, vilket leder till en betoning av jordisk lycka och förnuftsenslig moral.¹

Vid en första anblick ter sig dessa punkter avlägsna och irrelevanta för lågkyrkligheten, som på så många sätt tagit avstånd från och kämpat mot en sådan rationalism som sammanfattningen ovan ger uttryck för. Det finns emellertid vissa beröringspunkter mellan upplysningstiden och nutiden som man inte helt kan bortse från och som kanske kan förklara en del i detta sammanhang.

Idéhistoriskt har utvecklingen under upplysningstiden en bakgrund i den med reformationen samtida, framväxande humanismen. En av humanisterna, Erasmus, för vidare skolastikernas lära om nådens ordning där människan själv kan förbereda sig för att ta emot nåden. Detta innebär ett psykologiserande betraktelsesätt där nåd och förtjänst vägs mot varandra.² Redan detta är ett steg mot att teologin börjar i de mänskliga processerna och inte med Gud och Guds verk.

Inom pietismen finns influenser från upplysningsteologin, trots att rörelsen på många sätt reagerade mot densamma. Det individualiserande draget är starkt framhävt inom pietismen, särskilt genom betonandet av erfarenheten som grund för frälsningsvissheten, liksom de höga etiska idealen.³

I den herrnhutiska grenen av pietismen (som i stor grad påverkat den nyevangeliska/ rosenianska väckelsen) finns ett tydligt centrum: "den genom betraktande av korset vunna *känslan* av Kristus-gemenskap."⁴ I talet om försoningen dominerar den *känslomättade* upplevelsen av Kristi lidande.⁵

Det psykologiserande draget i nutida kristen tro är alltså bara en del av ett större skifte i det teologiska samtalet. Den avgörande skiljelinjen gäller inte om känslor eller intellekt ska

styra tron, utan om Gud eller människa ska göra det.

Gudscentrerad eller människocentrerad?

I förordet till den postumt utgivna utgåvan av Bo Giertz bok *Kyrkofromhet*, skriver Owe Wikström att Giertz inte alls startar "i människan och hennes längtan. Han vänder upp och ned på detta tänkesätt".⁶ Wikströms påstående ska inte läsas som en dogmhistorisk jämförelse utan ses i jämförelse med nutida bokutgivning och förkunnelse. Gud och Guds handlande med människan är det som står i centrum för Giertz

bok och teologi. Detta är det klassiska sättet att bedriva teologi, och de avgörande avvikelserna kommer först under upplysningen.

En teologi som sätter människan i centrum i stället för Gud löper också en mycket större risk att bli individualiserad. Den allmänna utvecklingen med urbanisering och teknikutveckling har förstärkt frestelsen att leva sitt eget liv även som

kristen. Många människor känner i dag ett behov av att formulera sin egen tro, och då avses ofta sådant som inte är i enlighet med Bibel och bekännelse.

Privatiserad tro eller allmänlig

Därför är det viktigt att i vår tid betona det allmängiltiga och objektiva. Kyrkan har att förvalta "den tro som en gång för alla överlämnats åt de heliga". I dag är det ganska vanligt att den kristna tron tar sig allt mer varierande uttryck som om det givna trosinnehållet inte fanns. Tro i Bibeln har två olika innebörder, *fides quae creditur*, "tron på vilken man tror," dvs. Bibelns lära sammanfattad i trosregeln⁷ och i kyrkans bekännelse och *fides qua creditur*, "tron

Det personliga
välbefinnandet
görs till ett sannings-
kriterium, medvetet
eller omedvetet.

”

genom vilken man tror,” dvs. den personliga trosakten.⁸ I nutida teologi glöms den första innebörden ofta bort, ja det hävdas till och med att den inte finns.⁹

Idag har inte bara *fides qua* hamnat helt i den personliga sfären utan också *fides quae*. I kyrkans klassiska tro är båda aspekterna både kollektiva och subjektiva. Ingen tror ensam, utan alla kristna tror i kyrkans gemenskap. Den kristna tron bör också för den enskilde vara helt i överensstämmelse med den tro Jesus överlämnade åt apostlarna – men här finns alltid utmaningar och frestelser. Som människor har vi ibland svårt att sätta tro till vissa lärosatser, men det får inte leda till att vi försöker reducera eller omforma det som är givet: tron på jungfrufödelsen, uppståndelsen eller Jesu under.

När Jesus botar den lame mannen, som av sina vänner sänks ned genom taket, står det att Jesus ”såg deras tro”. Det är här inte bara den enskildes tro som räknas utan också vännernas.

För sin egen skull

Den teocentriska (gudscentrerade) teologin är den klassiska just för att den är den bibliska. Det bibliska mönstret gäller inte minst i Psaltaren. Även när psalmerna handlar om bön i konkreta faror, bekännelse av synder, handlar om naturen eller är känslomättade, är de ändå teocentriska. De bibliska bönerna fokuserar mer på Gud än på den som ber. Notera också samma mönster i Herrens bön, där de tre första bönepunkterna handlar om Gud, om Guds namn, Guds rike och Guds vilja.

Den kända Ps. 23 innehåller orden ”han leder mig på rätta vägar för sitt namns skull”,¹⁰ alltså inte för psalmistens skull. Just detta ut-

tryck motiverar i Hesekiel 20:9, 14, 22, 44 Guds återkommande räddning av Israel trots deras avfall.

En provosten för den kristne, som kan fungera som ett tecken på vad tron egentligen har som centrum, kan vara att reflektera över sitt eget böneliv. Gud har i Skriften gett oss många böner, varav 150 stycken är samlade i en bönbok, Psaltaren. Alla människor behöver likt lärjungarna lära sig att be, och bönespråket, Guds språk, finns i Bibeln. Att be med Guds Ord är en hjälp att i

sin bön fokusera och prioritera det Gud vill att vi ska be om. Det hjälper oss också att be med ett språk och på ett sätt som Gud föreskrivit.¹¹

Detta perspektiv gäller också syndernas förlåtelse – Gud förlåter oss inte för vår skull, utan för sin egen (jmf. Ps. 79:9).

Mer än någon annan tradition har just den lutherska betonat Bibelns undervisning om att människans frälsning och helgelse är Guds verk av nåd allena och utan förtjänst från människans sida.

Trinitarisk teologi¹²

Om Gud verkligen sätts i centrum för kristen tro och teologi, blir frågan om vem han är viktigare. Vi bekänner oss till en treenig Gud: Fader, Son och Ande. Det är viktigt att vi låter hela den fullheten präglade tron, livet och läran.

I folkkyrkligheten av i dag uppehåller sig mycket av förkunnelsen kring första trosartikeln. Det undervisas om skapelsen, om människan och människovärdet, om förvaltandet av skapelsen. Det psykologiserande draget tar sig här uttryck i att man ger varje individ en mening och ett sammanhang att verka utifrån. Allt detta kan vara gott och bibliskt, men ändå saknas minst två dimensioner.

Den avgörande
skiljelinjen gäller inte
om känslor eller intellekt
ska styra tron,
utan om Gud eller
människan
ska göra det. ”

I de sammanhang där man lagt stor vikt vid predikan om försoningen, om synd och nåd, om behovet av personlig ånger, omvändelse och tro, medför en psykologiserande tendens ett fokus på känslor kring Jesu lidande och syndanöden.

Ofta saknas inte skapelseteologin i lågkyrkliga sammanhang och inte heller talet om Guds majestät och helighet, det är bara det att andra trosartikeln betonas i mycket högre grad. Undervisningen om den helige Ande och hans verk är än mera satt på undantag. I de sammanhang där Anden inte förkunnas rätt saknas något mycket väsentligt. Christian Braw kallar det kristenlivet för en "evig tvåtakt av ånger och tro."¹³

En fromhet som främst betonar den helige Ande och hans verk löper risken att lägga allt för stor vikt vid människans andliga upplevelse och erfarenhet. Relationen till Gud beskrivs ofta enbart utifrån känslor och stämningar. Också här saknas fullheten.

Det vi behöver är en fromhet som utgörs av en relation till en treenig Gud, där Guds väsen som Fader, Son och Ande är centrum och mål.

Då denna fullhet finns blir tillbedjan vare sig naturmystik, andlig tvåtakt eller upplevelsefixerat effektsökeri. Då finns rum för en balans mellan objektivt och subjektivt, mellan det av Gud givna och det av människan upplevda. En tro på en treenig Gud gör beundran av skapelsen till tillbedjan. Syndabekännelse, lovsång och kristen gemenskap är också del-aspekter av människans tillbedjan av den levande Guden.

Människans hjärta

Den i inledningen uppställda risk som kristendomen löper att antingen bli psykologiserad eller intellektualiserad, är på sätt och vis ett symptom på att vi ärvt en hel del av upplysningstidens filosofi. Vi talar om hjärnan som säte för tankeverksamhet och förnuft och om hjärtat som känslolivets säte.

Om vi läser Bibeln och de äldre teologernas skrifter utifrån dessa utgångspunkter missförstår vi garanterat en del av poängen.

Fram till åtminstone 1600-talet är hjärtat mer centrum i personen än avgränsat säte för känslor. Luther säger "jag söker [Gud] med hela mitt hjärta, inte halva som filosoferna brukar, de som bara söker med intellektet, inte känslan."¹⁴ Med hjärtat tänker man, vill man, planerar man och känner man, enligt Bibelns språkbruk. Hjärtat som säte för intellektet är kanske den viktigaste aspekten enligt Gamla testamentets språkbruk.¹⁵ Salomo ber om ett "hörande/lydigt hjärta" i 1 Kung 3:9. Man kan till och med tala om hjärtat och egentligen avse hela personen, eftersom man betraktar människan som en helhet.¹⁶ Det föreligger alltså inte i den äldre litteraturen någon motsättning mellan "hjärta" och "hjärna" som vi gärna laborerar med.

Det är klart att en del synder lättare går att hänföra till känslolivet än andra, men när det gäller en kardinalsynd som högmod går det knappast att skilja känslor och tankar åt.¹⁷

Känslorna

Eftersom Bibeln har en holistisk människosyn hör även känslolivet med till det sant mänskliga. Det tål att upprepas att Jesus tydligt visade känslor vid ett flertal tillfällen (Luk. 19:41–44; 22:39–46; Joh. 11:35).

Det måste också betonas att känslorna inte står vid sidan av moralen, som så många gör gällande i dag. "Sina känslor kan man ju inte rå för", säger man, men det hindrar ju inte att de kan vara syndiga.

Också för kristna teologer spelar känslorna en stor roll. Luther berättade en gång för en vän att när han "kände sig kall och olustig att bedja" började han med att be tio Guds bud och trosbekännelsen. För att "värma upp" sitt hjärta bad han Tio Guds bud!¹⁸

I lågkyrklig förkunnelse har det ofta beto-

nats att man som kristen inte kan bygga sitt liv och sin kristna tro på sina känslor. När det gäller Guds verk för oss människor i Jesus, beror inte giltigheten av det på den enskildes känsloliv. Inte heller den personliga frälsningen och mottagandet av syndernas förlåtelse beror på känslorna.

Tyvärr har nog detta lett till att känslorna ibland har framställts som irrelevanta, och det är de inte! Ett kristenliv som försöker stänga ute känslorna blir ytterst komplicerat.

Den som använder Psaltaren i sin andakt finner att det i psalmerna finns många känsloladdade psalmer och verser.

I Svenska kyrkan användes ofta Ps. 51 i bearbetad och förkortad version som syndabekännelse. I psaltarpsalmen (inte i handboken) finns formuleringen "ty jag känner mina överträdelser och min synd är alltid inför mig". Här kan man missförstå ordet, eftersom "känna" inte är en given översättning. Man skulle kunna översätta med "veta", eller egentligen med ett ord som omfattar både känsla och kunskap.

Känslorna är inte normen

Det är viktigt att vi, när vi talar om känslor, inte framställer det enbart som att Gud kan möta alla våra behov. Det kan han verkligen, men också på ett sådant sätt att våra behov och våra känslor sätts under Guds Ords auktoritet. Det berättas om att en kvinna en gång uppsökte en känd förkunnare för att tala om sina problem. Hon blev besviken när pastorn inte ville tala om hennes problem utan rekommenderade henne att ta del av bibelundervisningen. Det visade sig sedan att just det blev lösningen på hennes problem, nämligen att de sattes in i ett riktigt sammanhang.

Känslorna är en del av kristenlivet

Det är också viktigt att notera att varken Andens frukt eller köttets gärningar (Gal. 5) går att frikoppla från känslolivet. Det kristna

livet i helgelse får också konsekvenser för känslorna.

Om känslolivet gett upphov till skamkänslor kan det vara en frestelse att inte våga uttrycka sina känslor i bön inför Gud. Det är då befriande att använda Psaltaren, som innehåller psalmer om avund (Ps. 73), vrede (Ps. 119:53), kärlek m.m.

Kärleken till Gud och medmänniskan är något som Bibeln påbjuder och som samtidigt upplevs som svårt. Det enkla och fungerande rådet till den som inte känner/har kärlek till Gud eller medmänniska är: "Handla som om du älskade vederbörande, så kommer du att få kärlek till honom eller henne." Detta beror på att kärlek inte bara är känsla, utan också vilja. C.S. Lewis skriver att han under lång tid inte kunde ta till sig den kristna principen att älska syndaren och hata synden. "Men flera år senare föll det mig in, att det fanns en människa, mot vilken jag hela mitt liv handlat så – nämligen mig själv."¹⁹

Särskilt viktigt i detta sammanhang är orden "fruktan" och "rädsla." Vi kan drabbas av orättfärdig fruktan, vilket ofta medför att vi inte ser verkligheten som den är. Den konstruktiva fruktan utgörs av gudsfruktan och inte människofruktan.²⁰ Den som fruktar Gud har egentligen inget att frukta. Det första viktiga steget i fråga om fruktan och rädsla är att bli medveten om vem och vad vi egentligen fruktar. Handlar vi för att behaga människor eller av rädsla för inflytelserika människor eller för att behaga Gud? Denna fråga är särskilt viktig för den som är satt att förkunna Ordet. Sedan måste man också arbeta med sin rädsla, vi behöver bli påminda om Guds makt och hjälp!

Det finns nästan ingen känsla eller sinnesstämning som inte går att uttrycka med någon psalm ur Psaltaren! Vi får frimodigt utgjuta våra hjärtan inför Gud.

Avslutande reflektioner

Kristenhetens historia är full av känslomättade uttryck för relationen till Gud. Den avgörande skiljelinjen går inte mellan känslor och intellekt, utan mellan Gudscentrerad eller männi-skocentrerad teologi.

Med en trinitarisk Gud i centrum för tro, lära och liv kan känslor och intellekt få ta stor plats utan att vi gör våld på evangeliet. Faran ligger i att låta teologin bli styrd av psykologin, filosofin eller något annat än Guds Ord, eller att låta teologin bli en tankekonstruktion utan kontakt med vare sig känslor, förnuft eller kultur.

Det finns många trådar att fortsätta att nysta i om man vill reflektera vidare över dessa frå-

gor. Många av dem är av sådan homiletisk karaktär att de lämpar sig bättre för reflektion bland dem som är satta att förkunna. Här finns mycket att lyfta fram, till exempel det som brukar kallas nådemedelskristendom.²¹ Kyrkans klassiska liturgi och många insikter om förkunnelsen, inte minst hos Martin Luther, kan också ge värdefulla bidrag.

När vårt hjärta ropar till Gud, lovsjunger honom, eller lyssnar till hans Ord, är det något som angår hela människan, inklusive känslor och förnuft!

Johannes Hellberg

Teol. kand, adjunkt vid Församlingsfakulteten, Göteborg

- 1 B. Hägglund, *Teologins historia: En dogmhistorisk översikt*, Gleerups 1981, s. 317–318.
- 2 Hägglund, *Teologins historia*, s. 208.
- 3 Hägglund, *Teologins historia*, s. 306–307.
- 4 Hägglund, *Teologins historia*, s. 310.
- 5 Påverkan från detta arv i troslivet hos enskilda missionsföreningsmedlemmar kan vara olika. Det finns nog anledning att fundera över hur och på vilket sätt känslorna tillåts komma till uttryck i troslivet. Jag avstår i denna artikel från det vanskliga att försöka sammanfatta eller beskriva fromheten i delar av lågkyrkligheten.
- 6 O. Wikström, "Inledning" i Bo Giertz, *Kyrkofromhet: Guds väg till människans hjärta*, Artos 2001, s. 12.
- 7 Trosregeln är kyrkofädernas namn på den normativa sammanfattningen av Skriftens centrala innehåll, som fungerar som struktur för trosläran och som tolkningsnyckel till Skriften. Trosregeln tog sig autentiska uttryck i de gammalkyrkliga trosbekännelserna. Hägglund, *Trons mönster: En liten handledning i dogmatik*, 2:a reviderade uppl. Lund 1992, s. 15 & 25.
- 8 Se T. Johansson, *Reformationens huvudfrågor och arvet från Augustinus*, Församlingsförlaget 1999, s. 66.
- 9 Se t.ex. Kyrkostyrelsens "Svar på fråga i Kyrkomötet 2004:10," där biskop Claes-Bertil Ytterberg bl.a. skriver: "Någon entydig 'klassisk kristen tro' har aldrig funnits – och kommer aldrig att finnas – i någon ren och oförvanskad form. Det som funnits – och finns – är olika tidsbundna försök att fänga upp erfarenheter av Gud och pröva dem mot andras erfarenheter i den myndiga tolkningssamfundet som en gudstjänstfirande församling vill vara. Annika Damirjian argumenterar på debattsida i *Dagen* 3 mars 2005 på ett liknande sätt. Syftet med denna typ av argumentation synes vara att öppna upp för nya läror och ta avstånd från gamla dogmer.
- 10 Det föreligger en diskussion om huruvida detta uttryck har innebörden av att "handla i enlighet med sin personlighet", eller "för sitt ryktes skull."
- 11 En utmärkt liten bok om detta finns av Dietrich Bonhoeffer, *Alltid hos dig: Om Psaltaren och bönen*, Libris 1996. I denna bok visar Bonhoeffer tydligt att människan behöver lära sig be, och inte bara sucka, klaga och önska som hon redan kan.
- 12 Trinitet är synonymt med treenighet, trinitarisk skulle bli "treenighetisk."
- 13 C. Braw, *Nåden och världen*, Verbum 1993, s. 138.
- 14 Med undantag för vissa skolastiker som ville avgränsa innebörden av "hjärta" som antropologisk term till att bara omfatta förnuftet. B. Stolt, "Hjärtats retorik hos Martin Luther," i *Nåd och sanning: Församlingsfakulteten 10 år*, Rune Imberg & Torbjörn Johansson (red.), Församlingsförlaget 2003, s. 161.
- 15 Se t.ex. Hidal, S., *Nästan till en Gud: Människobild och människosyn i Gamla testamentet*, Verbum 1996, s. 58.
- 16 En något förenklad sammanfattning på problemet ser ut som följer. Det hellenistiska (dvs. det antika grekiska) tänkandet ser människan som bestående av flera delar, själ, ande och kropp, medan Gamla testamentet/ hebreerna/judarna såg människan som en enhet som existerar i olika dimensioner. Det grekiska tänkandet är partitivt, medan det hebreiska är aspektuellt. Skillnaden kan illustreras med satserna: "Människan har en själ, en kropp och en ande" (hellenistiskt) och "Människan är kropp, själ och ande." (hebreiskt och bibliskt) Se Dunn, J.D.G., *The theology of Paul the apostle*, Edinburgh 1998, s. 54.
- 17 Stolt, B., *Luther själv: Hjärtats och glädjens teolog*, Artos och Norma 2004, s. 132.
- 18 Stolt, *Luther själv*, s. 165, 175.
- 19 Lewis, C.S., *Kan man vara kristen?* 3:e uppl. Libris 1989, s. 97.
- 20 Gamla testamentet gör en tydlig skillnad mellan att frukta Gud (Gud är direkt objekt i satsen) och att vara rädd för någon eller något (prepositionsobjekt).
- 21 Detta begrepp som ofta förknippas med Giertz, finns utomordentligt väl beskrivet i F. T. Olofssons artikel "Att leva med Kristus," i *Talet om korset – Guds kraft*, R. Imberg (red), Församlingsförlaget 2005, s. 170–196.